

Zgodovinski časopis

HISTORICAL REVIEW

ZČ | Ljubljana | 78 | 2024 | št. 3-4 (170) | str. 263–512

Robin Dolar, *Zgodovina skozi periodizacijo: pojem pozne predmodernosti* • Neva Makuc, *Prva habsburško-beneška vojna in dnevnik Leonarda Amasea iz obdobja 1508–1510* • Nina Ošep, *Gospodarsko poslovanje škofa Tomaža Hrena s podložniki gospostva Gornji* • Jan Lhoták, *Burghership and honorary burghership in the Habsburg monarchy 1848–1918. Honorary categories or conflictual political fields?* • Jan Bernot, *Boj za šolo na Travi. O nacionalni diferenciaciji na obrobju Kočevske v zadnjih desetletjih 19. stoletja* • Janez Mlinar, *Tone Smolej, Ljudmila Štrekelj, pozabljena prva slovenska doktorica zgodovine* • Gašper Gabrijelčič, *The Origins of U.S. Bilateral Foreign Assistance. The Marshall Plan – A Benchmark for Contemporary U.S. Foreign Aid?*

Zgodovinski časopis

HISTORICAL REVIEW

ZČ | Ljubljana | 78 | 2024 | št. 3-4 (170) | str. 263–512

Izdaja
ZVEZA ZGODOVINSKIH DRUŠTEV SLOVENIJE
Ljubljana

GLASILO ZVEZE ZGODOVINSKIH DRUŠTEV SLOVENIJE

Mednarodni uredniški odbor: dr. Kornelija Ajlec (SI), dr. Tina Bahovec (SI),
dr. Bojan Balkovec (SI) (tehnični urednik), dr. Rajko Bratož (SI),
dr. Ernst Bruckmüller (AT), dr. Liliana Ferrari (IT), dr. Ivo Goldstein (HR),
dr. Žarko Lazarević (SI), dr. Dušan Mlacović (SI) (namestnik odgovornega
urednika), dr. Božo Repe (SI), dr. Franc Rozman (SI), Janez Stergar (SI),
dr. Imre Szilágyi (H), dr. Peter Štih (SI) (odgovorni urednik), dr. Marta
Verginella (SI), dr. Peter Vodopivec (SI), dr. Marija Wakounig (AT)

Za vsebino prispevkov so odgovorni avtorji, prav tako morajo poskrbeti za
avtorske pravice za objavljeno slikovno in drugo gradivo, v kolikor je to
potrebno. Ponatis člankov in slik je mogoč samo z dovoljenjem uredništva in
navedbo vira.

Redakcija tega zvezka je bila zaključena 15. november 2024.

Oblikovanje in oprema: Vesna Vidmar

Sedež uredništva in uprave: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani,
Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenija, tel.: (01) 241-1200,
e-pošta: info@zgodovinskicasopis.si; <http://www.zgodovinskicasopis.si>

Letna naročnina: za leto/letnik 2024: za nečlane in zavode 32 €, za društvene člane 24 €,
za društvene člane – upokojence 18 €, za društvene člane – študente 12 €.
Cena tega zvezka v prosti prodaji je 16 € (z vključenim DDV).

Naročnina za tujino znaša za ustanove 45 €, za posameznike 35 €
in za študente 25 €.

Plačuje se na transakcijski račun: SI 56020 1 000 12083935
Zveza Zgodovinskih društev Slovenije, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana,
Slovenija
Nova Ljubljanska banka, d.d., Trg Republike 2, 1520 Ljubljana LJBAS12X

Sofinancirajo: Publikacija izhaja s finančno pomočjo Javne agencije za raziskovalno
dejavnost RS

Prelom: ABO grafika d.o.o. – zanjo Igor Kogelnik

Tisk: ABO grafika d.o.o., Ljubljana, december 2024

Naklada: 500 izvodov

Zgodovinski časopis je evidentiran v naslednjih mednarodnih podatkovnih
bazah: Scopus, European Reference Index for the Humanities (ERIH),
Historical Abstracts, International Bibliography of the Social Sciences,
ABC CLIO, America: History and Life, Bibliography of the History of Art,
Ulrich's Periodicals Directory, Russian Academy of Sciences Bibliographies.

<http://www.zgodovinskicasopis.si>
info@zgodovinskicasopis.si

ISSN 0350-5774	
UDK	949.712(05)
UDC	

BULLETIN OF THE HISTORICAL ASSOCIATION OF SLOVENIA (HAS)

International Editorial Board: Kornelija Ajlec, PhD, (SI), Tina Bahovec, PhD, (SI), Bojan Balkovec, PhD, (SI) (Technical Editor), Rajko Bratož, PhD, (SI), Ernst Bruckmüller, PhD, (AT), Liliana Ferrari, PhD, (IT), Ivo Goldstein, PhD, (HR), Žarko Lazarević, PhD, (SI), Dušan Mlacović, PhD, (SI) (Deputy Editor-in-Charge), Božo Repe, PhD, (SI), Franc Rozman, PhD, (SI), Janez Stergar (SI), Imre Szilágyi, PhD, (H), Peter Štih, PhD, (SI) (Editor-in-Chief), Marta Verginella, PhD, (SI), Peter Vodopivec, PhD, (SI), Marija Wakounig, PhD, (AT)

The authors are responsible for the contents of their articles, they must also secure copyrights for the published photographs and figures when necessary. Reprints of articles, photographs, and graphic material are only allowed with explicit permission of the editorial office and must be cited as sources.

The editing of this issue was completed on November 15, 2024.

Design: Vesna Vidmar

Headquarters and Mailing Address: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenia, phone: +386 1 241-1200, e-mail: info@zgodovinskiasopis.si; <http://www.zgodovinskiasopis.si>

Annual Subscription Fee (for 2024): non-members and institutions 32 €, HAS members 24 €, retired HAS members 18 €, student HAS members 12 €.

Price: 16 € (VAT included).

Subscription Fee: foreign institutions 45 €, individual subscription 35 €, student subscription 25 €
Transaction Account Number: SI 56020 1 000 12083935
Zveza Zgodovinskih društev Slovenije, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana,
Nova Ljubljanska banka, d.d., Trg Republike 2,
1520 Ljubljana LJBASI2X

Co-Financed by: Slovenian Research Agency

Printed by: ABO grafika d.o.o., Ljubljana, December 2024

Print Run: 500 copies

Historical Review is included in the following international databases: Scopus, European Reference Index for the Humanities (ERIH), Historical Abstracts, International Bibliography of the Social Sciences, ABC CLIO, America: History and Life, Bibliography of the History of Art, Ulrich's Periodicals Directory, Russian Academy of Sciences Bibliographies.

<http://www.zgodovinskiasopis.si>
info@zgodovinskiasopis.si

ISSN 0350-5774	
UDK	949.712(05)
UDC	

Razprave – Studies

- Robin **Dolar**, Zgodovina skozi periodizacijo:
 pojem pozne predmodernosti270–326
 History Through the Lens of Periodization: The Concept of Late
 Premodernity
- Neva **Makuc**, Prva habsburško-beneška vojna in dnevnik
 Leonarda Amasea iz obdobja 1508–1510328–342
 The First Habsburg-Venetian War and Leonardo Amaseo's
 Diary from 1508–1510
- Nina **Ošep**, Gospodarsko poslovanje škofa Tomaža Hrena s podložniki
 gospostva Gornji Grad344–375
 Land surveyor's relief: The influence of cadastral surveys
 on the execution of the land relief in Carniola
- Jan **Lhoták**, Burghership and honorary burghership in
 the Habsburg monarchy 1848–1918.
 Honorary categories or conflictual political fields?376–402
 Meščanstvo in častno meščanstvo v habsburški monarhiji 1848–1918.
 Častne kategorije ali polja političnih konfliktov?
- Jan **Bernot**, Boj za šolo na Travi. O nacionalni diferenciaciji na obrobju
 Kočevske v zadnjih desetletjih 19. stoletja404–420
 Struggle for a School at Trava. On National Differentiation
 on the Outskirts of the Gottschee Region in the Final Decades
 of the 19th Century
- Janez **Mlinar**, Tone **Smolej**, Ljudmila Štrekelj, pozabljena
 prva slovenska doktorica zgodovine422–439
 Ljudmila Štrekelj, the Forgotten First Slovenian Woman
 with a Doctorate in History
- Gašper **Gabrijelčič**, The Origins of U.S. Bilateral Foreign Assistance.
 The Marshall Plan – A Benchmark for Contemporary
 U.S. Foreign Aid?440–469
 Začetki bilateralne zunanje pomoči ZDA.
 Marshallov načrt – zlati standard za sodobno zunanjo pomoč?

Zapisi – Notes

Rok Stergar , Walter Lukan, zgodovinar dunajske šole (ob njegovi osemdesetletnici)	472–477
Walter Lukan, a historian of the Vienna School, on the occasion of his 80th birthday.	

Jubileji – Anniversaries

95 let dr. Eme Umek (Andrej Nared)	480–483
On the Occasion of Dr Ema Umek's 95th Birthday	

Ocene in poročila – Reviews and Reports

Herwig Wolfram, Rimsko cesarstvo in njegovi Germani: pripoved o izvoru in prihodu (Rok Ribič)	486–489
Lilijana Žnidaršič Golec, Metoda Kokole (ur.), Jurij Slatkonja (1456–1522): od Kranjske do Dunaja (Janez Höfler) ...	490–494
Darja Mihelič, Obzorje duha Istranov zgodnjega novega veka. Popis zapuščine premožnega meščana (1599) (Ignacij Voje)	495–497
Sergije Dimitrijevič, Tuji kapital v gospodarstvu bivše Jugoslavije (Neven Borak)	498–500
Janez Mulec, Življenjska pot matematika Iva Laha (Željko Oset)	501–502

* * *

Navodila avtorjem prispevkov za Zgodovinski časopis	504–507
Instructions for Authors	
Letno kazalo Zgodovinskega časopisa 78, 2024	508–512
Annual Content of Zgodovinski časopis – Historical Review 78, 2024	

Razprave

Jan Bernot
Boj za šolo na Travi.
O nacionalni diferenciaciji na obrobju
Kočevske v zadnjih desetletjih 19. stoletja

BERNOT, Jan, dr., SI-1235 Radomlje, III. ulica 6,
jan.bernot@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-4297-7971>

Zgodovinski časopis, Ljubljana 78/2024, št. 3-4,
str. 404–420, 57. cit.

1.01 izvirni znanstveni članek: jezik Sn. (En.,
Sn., En.)

Boj za šolo na Travi. O nacionalni diferenciaciji na obrobju Kočevske v zadnjih desetletjih 19. stoletja

V zadnjih desetletjih 19. stoletja se je v luči širjenja nacionalne ideje začel proces nacionalne diferenciacije v dvojezičnih vaseh na obrobju Kočevske. Dvojezično podeželsko prebivalstvo, ki je doma govorilo v kočevarskem, molilo pa v kranjskem oziroma slovenskem jeziku, se je bilo spričo akcij nacionalističnih aktivistov in zahtev civilne administracije primorano opredeliti za Nemce ali Slovence. V pričujočem prispevku se na orisani proces ozremo skozi mikroštudijo, osredotočeno na tozadevni vpliv šolske problematike v občini Trava.

Ključne besede: šolstvo, Kočevarji, Kranjska, Habsburška monarhija, nacionalizem, Trava

BERNOT, Jan, PhD, SI-1235 Radomlje, III. ulica 6,
jan.bernot@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-4297-7971>

Zgodovinski časopis (Historical Review), Ljubljana 78/2024, No. 3–4, pp. 404–420, 57 notes

Language: Sn. (En., Sn., En.)

Struggle for a School at Trava. On National Differentiation on the Outskirts of the Gottschee Region in the Final Decades of the 19th Century

With the spread of the national idea in the final decades of the 19th century, the process of national differentiation began in the bilingual villages on the outskirts of the Gottschee region. The bilingual rural population, who spoke Gottscheerish at home and prayed in Carniolan or Slovene, was driven by the actions of nationalist activists and the demands of the civil administration to identify as Germans or Slovenes. In the paper at hand, the author examines the described process through a microstudy focusing on the impact of the school problem in the rural municipality of Trava.

Keywords: Education, Gottscheer, Carniola, the Habsburg monarchy, nationalism, Trava

Uvod¹

Jeseni leta 1889 je Franc Kadunc, župnijski upravitelj v Dragi,² od kočevskega okrajnega glavarstva prejel na prvi pogled precej preprosto nalogo. Pripravi naj izkaz šoloobveznih otrok iz vasi Trava (Obergrass) in Srednja vas (Mittergrass), pri čemer naj bodo v izkazu otroci ločeni po narodnosti. Kadunc je izkaz sicer pripravil, vendar s pristavkom, da dela poverjene mu naloge ne more v celoti opraviti. Dvojezično prebivalstvo obeh vasi je namreč v cerkvi in z duhovnikom vselej govorilo slovensko, doma pa kočevsko. Sam torej ne more vedeti, »kdo želi za Nemca in kdo za Slovenca veljati«. Ta odgovor okrajnega glavarstva ni zadovoljil. Ljudje so se ob zadnjem ljudskem štetju vendar izrekli tudi o občevalnem jeziku, zato je naj Kadunc preprosto upošteva rezultate popisa in tiste, ki so se opredelili za nemški občevalni jezik, prišteje k Nemcem, one, ki so se izrekli za slovenskega, pa med Slovence. Župnijski upravitelj je temu napotku sledil, poizvedel, »katere družine so se [pri popisu prebivalstva] za nemške in katere za slovenske vpisale ter /.../ na podlagi tega poizvedovanja tudi nov izkaz po narodnosti sestavil.« Pričakovali bi, da bi bila stvar s tem zaključena. Župnijski upravitelj je v skladu z navodili pripravil in civilnim ter šolskim oblastem poslal zahtevani dokument.³ Vendar pa je prav ta banalna izmenjava informacij predstavljala eno od isker, ki so na stelji z nacionalistično agitacijo vse bolj prepojene stvarnosti konca 19. stoletja podžgale konflikt, ki bo predmet pričujoče razprave.

V naslednjih tednih, mesecih in letih je bil župnijski upravitelj Kadunc, ki mu nemški nacionalistični aktivisti že poprej niso prizanašali, s strani glavnih eksponentov nemškega nacionalizma v kraju deležen številnih kritik. Med drugim naj bi njihove otroke in njih same v izkazu šoloobveznih otrok namesto za Nemce neupravičeno označil za Slovence.⁴ Pri tem ni šlo le za načelno nasprotovanje po njihovem mnenju

¹ Raziskava je v času avtorjevega doktorskega študija na Oddelku za zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani nastala v sklopu projekta »Šole in imperialne, nacionalne in transnacionalne identifikacije: Habsburška monarhija, Jugoslavija in Slovenija« (J6-2573), ki ga je sofinancirala Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije.

² Leta 1847 v župniji Žužemberk rojeni Kadunc je v Dragi služboval med letoma 1882 in 1894. *Catalogus cleri* [1894], str. 199; *Laibacher Diöcesanblatt*, 1882, str. 152; *Laibacher Diöcesanblatt*, 1894, str. 90. V zvezi s Kadunčevim delovanjem na nacionalnem polju glej tudi: Andoljšek, *Boji za Drago*, str. 54–62.

³ NŠAL 10, š. 69, Draga, 1890, dopis župnijskega upravitelja Franca Kadunca na dekanjski urad v Ribnici z dne 4. marca 1890.

⁴ NŠAL 10, š. 69, Draga, 1890, dopis štirih predstavnikov občine Trava knezoškofu Antonu Bonaventuri Jegliču z dne 1. decembra 1889. NŠAL 10, š. 69, Draga, 1890, dopis župnijskega upravitelja Franca Kadunca na dekanjski urad v Ribnici z dne 4. marca 1890. NŠAL 10, š. 69, Draga, 1890, poročilo kanonika Karla Kluna o razmerah v Dragi z dne 10. novembra 1890.

neustrezni nacionalni klasifikaciji otrok. Kadunčev seznam je namreč nastal ravno v času, ko je kazalo, da se bodo dolgoletna prizadevanja Travljancev za lastno šolo končno uresničila. Izkaz o nacionalni pripadnosti otrok v tem oziru seveda ni bil trivialen. Hkrati pa je bil župnijski upravitelj Kadunc, v tem se nemški nacionalisti niso motili, tedaj res vodilni eksponent slovenskega nacionalizma na lokalnem nivoju in kot tak torej vse prej kot neopredeljen akter.

Analize dinamik širjenja nacionalizma⁵ in nacionalne diferenciacije med dvo- ali večjezičnim prebivalstvom na prostorih jezikovnih meja, kjer je za naklonjenost prebivalstva tekmovalo več nacionalnih gibanj, so v zadnjih desetletjih močno zaznamovale zgodovino pisne obravnave habsburške monarhije. Splošno razširjeni koncept nacionalne indiferentnosti, ki dandanes pomembno zaznamuje zgodovino pisne obravnave nacionalizma, se je ne nazadnje porodil prav iz analiz takšnih prostorov.⁶ Tudi nasploh se slednji kažejo kot plodno polje za praktično aplikacijo novih teoretskih in metodoloških izhodišč v empiričnih analizah historične stvarnosti. V zadnjem času se z zgodovino pisnimi obravnavami skozi prizmo nacionalne indiferentnosti, banalnega nacionalizma in vsakdanjega nacionalizma vse pogostejše srečujemo tudi v slovenskem zgodovino pisju.⁷ Kljub temu da obrobje kočevskega jezikovnega otoka s te perspektive za zdaj še ni bilo izčrpejše obdelano,⁸ so se njegovih specifik zavedale že poprejšnje generacije slovenskih zgodovinarjev.⁹ Bolj izdatno je bil tematiziran proces širjenja nemškega nacionalizma in nacionalne diferenciacije v osrednjem delu Kočevske.¹⁰ Za konec izpostavimo tudi številne kvalitetne zgodovino pisne obravnave šolstva in njegovega vpliva na širjenje slovenske nacionalne ideje v 19. stoletju.¹¹

⁵ Ko bomo pisali o nacionalizmu, bomo mislili na ideološki sistem. Identitetnemu diskurzu se bomo zaradi njegovih pomanjkljivosti poskušali čim bolj izogibati. V zvezi s kritiko koncepta identitete glej: Brubaker in Cooper, *Beyond 'Identity'*, str. 1–47; Malešević, *Identity as Ideology*.

⁶ Glej denimo: King, *Budweisers*; Judson, *Guardians*; Zahra, *Kidnapped Souls*; Zahra, *Imagined Noncommunities*, str. 93–119; Stergar, *National Indifference*, str. 45–58.

⁷ Glej denimo: Kosi, *Kako je nastal*; Zajc, *Josip Jurčič's Tradition*, str. 23–36; Zajc, *Reklama in nacionalizem*, str. 49–58.

⁸ Izjemo v tem oziru predstavlja razprava etnologinje Anje Moric »German 'Linguistic Island' or a Linguistically Mixed Region?: Multilingual Practices in the Kočevska (Gottschee) Area«. Čeprav se avtorica ne posveča zgolj dvojezičnim vasem na obrobju kočevskega jezikovnega otoka, v svoji razpravi precej prostora posveti razmeram v župniji Draga, kamor je spadala tudi občina Trava. Moric, *German 'Linguistic Island'*, str. 123–40.

⁹ Glej denimo: Melik, *O razvoju slovenske*, str. 211.

¹⁰ Glej denimo: Zwitter, *Nemci na Slovenskem*, str. 26–42; Granda, *Politične razmere*, str. 23–37; Ferenc, *Kočevska: izgubljena*; Ferenc, *Kočevska – pusta*; Trdan, *Življenje kočevskih Nemcev*. S Kočevjarji so se vseskozi ukvarjali tudi avtorji iz nemškega govornega prostora. Izmed razmeroma nedavnih študij, ki ob tem prinašajo tudi dober vpogled v obstoječe stanje raziskav, glej: Hösler, *Gottscheer*, str. 13–39.

¹¹ Glej denimo: Schmidt, *Zgodovina šolstva I*; Schmidt, *Zgodovina šolstva II*; Schmidt, *Zgodovina šolstva III*. Čeprav se ne ukvarja s kranjskim kontekstom, velja posebej izpostaviti tudi nedavno študijo Teodorja Domeja o vprašanju učnega jezika v Borovljah med letoma 1848 in 1851: Domej, *Razprava o učnem*, str. 463–90. S šolstvom v Dragarski dolini in njegovo funkcijo v nacionalističnih konfliktih pa se je povsem neposredno ukvarjala Prvenka Turk: Turk, *Sole Dragarske doline*, str. 44–66.

V pričujočem prispevku se bomo posvečali vplivu in instrumentalizaciji šolskega vprašanja v luči ukoreninjenja nacionalne ideje in nacionalne diferenciacije med dvojezičnim prebivalstvom na obrobju Kočevske v drugi polovici 19. stoletja. Pri tem se bomo opirali predvsem na viře cerkvene provenience, ki jih bomo, kjer bo to potrebno, dopolnjevali s podatki iz sočasnih statističnih publikacij, letopisov in periodike. Obravnava bo zasnovana kot študija primera. Takšen pristop ima seveda dobre in slabe plati. Natančni prikazi kompleksnosti razmer na terenu lahko nudijo določen korektiv splošnejšim sodbam o načinu ukoreninjenja nacionalne ideje, hkrati pa prav ozkost časa in prostora obravnave, ki je za takšen tip raziskave sicer nujna, ne dopušča kakšnih posebej smelih generalizacij.

Za konec še nekaj besed o konceptualnem aparatu. Ko bomo pisali o nacionalni indiferentnosti, v njej ne bomo iskali konsistentne pozicije z jasno anacionalno ali protinacionalno podstatjo. Z rabo tega koncepta torej ne bomo merili na negacijo nacionalnega referenčnega okvira, pač pa na tiste prakse – lahko tudi povsem jasno nacionalno opredeljenih posameznikov –, ki niso skladne s predstavo o neomajni pripadnosti navznoter jasno zamejeni nacionalni skupnosti.¹² Ko pišemo o procesu ukoreninjenja nacionalizma, merimo na proces, v toku katerega nacionalna ideja v lokalnem okolju postaja vse bolj samoumevna. V končni točki procesa ukoreninjenja – ta sicer stoji zunaj časovnega okvira, ki se mu posvečamo v pričujoči obravnavi – se nacionalna koncepcija sveta reproducira znotraj lokalnega okolja, brez potrebe po intervencijah nacionalističnih aktivistov.¹³

Ker med pomenskim poljem kranjskega in slovenskega lingvonima in etnonima ni moč vzpostaviti preprostega enačaja, smo se v pričujoči razpravi izogibali retrospektivni slovenizaciji kranjske oznake. Ko pišemo o obdobju, ko v virih prevladuje kranjska oznaka, uporabljamo slednjo, ko pišemo o obdobju, ko se v virih pojavlja le slovenska oznaka, pa uporabljamo le slednjo. V primerih, ko naši sklepi vključujejo prvo in drugo obdobje, pa navajamo obe oznaki, pri čemer s tem ne želimo implicirati sinonimnega razmerja med obema. Četudi je etnolingvistično kranjstvo prečilo deželne meje, in četudi so posamezniki, ki so svoj jezik označevali za kranjskega, v končni konsekvenci zvečine postali Slovenci,¹⁴ je razlika med etnolingvističnim kranjstvom in modernim slovenstvom namreč občutna. Podobno velja za kočevarsko oznako, pri čemer je slednja v funkciji lingvonima preživela vse do konca obravnavanega obdobja. Tudi v tem primeru bi bilo napak vzpostaviti enačaj med kočevarsko (samo)oznako in nemštvom. Čeprav se je korelacija med vsakdanjo rabo kočevskega jezika in občutkom pripadnosti nemški nacionalni skupnosti tekom obravnavanega obdobja nedvomno krepila, vse do konca namreč nikakor ni bila samoumevna.

¹² Naše pojmovanje nacionalne indiferentnosti sloni na Stergarjevi definiciji tega pojma in se torej ne ujema povsem s tisto, ki jo v svojih delih uporabljajo Tara Zahra in avtorji, ki izhajajo iz njenih teoretskih izvajanj. Stergar, *National Indifference*, str. 53–54, *passim*.

¹³ S temi procesi in pristopom k njihovi obravnavi so se v zadnjem času bolj ali manj uspešno ukvarjali številni raziskovalci. Glej denimo: Malešević, *Grounded Nationalisms*; Billig, *Banal nationalism*; Fox in Miller-Idriss, *Everyday Nationhood*, str. 536–63; Hearn in Antonsich, *Theoretical and Methodological*, str. 594–605.

¹⁴ Za izčrpno obravnavo pomena kranjske oznake in njenega prostorskega obsega glej: Golec, *Karniolizacija*, str. 147–97.

Oris jezikovnih razmer in razmerij v občini Trava

Kot smo nakazali že zgoraj, imamo v občini Trava na jezikovnem polju opraviti s specifično situacijo. V vaseh Trava (Obergrass) in Srednja vas (Mittergrass) je v vsakdanji praksi prevladovala kočevščina, v krajih Planina (Alben) in Stari Kot (Altwinkel) pa slovenščina. Domala vsi odrasli prebivalci vasi Trava in Srednja vas so poleg tega razumeli in govorili tudi slovensko, del (moškega) prebivalstva teh dveh vasi pa je bil zaradi krošnjarjenja že v prvi polovici 19. stoletja najbrž zmožen tudi nemščine.¹⁵ Predšolski otroci so praviloma govorili jezik, ki so ga govorili doma. Delež vaščanov, ki so bili večji nemškega jezika, je začel znatneje naraščati šele v zadnjih desetletjih 19. in na začetku 20. stoletja, kar gre bržkone pripisati širjenju šolske mreže na eni in rednejšemu obiskovanju pouka na drugi strani.¹⁶

Kljub temu da je podružnična cerkev sv. Lovrenca ležala na Travi, je bil kot jezik pridig in krščanskega nauka večinoma v rabi le kranjski oziroma slovenski jezik. Tako v času pred osnovanjem župnije v Dragi leta 1834, ko je bila na Travi ekspozitura osilniške župnije,¹⁷ kot tudi po tem, ko je cerkev na Travi postala podružnica župnije Draga. Edino izjemo v tem oziru predstavlja kratko obdobje neposredno po ustanovitvi župnije Draga. Med letoma 1834 in 1846 so pridige v župnijski cerkvi v Dragi potekale v nemškem, v podružnični cerkvi na Travi pa v kranjskem jeziku. Ker pa se je takšna ureditev iz različnih razlogov izkazala za nepraktično, je kot jezik pridig po letu 1846 znova povsem prevladala kranjščina. Sočasni viri ne dajejo vtisa, da bi bila ta sprememba nasledek nacionalističnih vzgibov župnijske duhovščine. Prav tako je vse do konca 80. let ni problematiziralo kočevarsko

¹⁵ Enako je veljalo tudi za druge kraje v župniji Draga, v katerih se je prebivalstvo v vsakdanji praksi sporazumevalo v kočevarskem jeziku. NŠAL 10, š. 69, Draga, 1890, dopis župnijskega upravitelja Franca Kadunca na dekanijski urad v Ribnici z dne 4. marca 1890. NŠAL 10, š. 69, Draga, 1892, dopis ribniškega dekana Martina Povšeta na knezoškofjski ordinariat v Ljubljani z dne 2. aprila 1892 (dokument vsebuje tudi prepis Povšetovega dopisa na okrajni šolski svet v Kočevju z dne 22. februarja 1892). Trditev, da večje število vaščanov Trave in Srednje vasi slovenskega jezika ne razume ali pa ga razume slabo, ki jih zasledimo v zapisniku in seznamu podpisnikov za nemške pridige v dvojezičnih krajih župnije Draga z dne 9. septembra 1890, drugi viri ne potrjujejo. NŠAL 10, š. 69, Draga, 1890, zapisnik in seznam podpisnikov za nemške pridige v dvojezičnih krajih župnije Draga z dne 9. septembra 1890. Ker se viri, ki pričajo o razširjenosti znanja nemškega jezika sredi 19. stoletja, nanašajo na celotno župnijo Draga, moramo biti pri sodbah o razsežnosti in vplivu tega pojava sicer previdni, kljub temu pa najbrž lahko upravičeno domnevamo, da je bilo znanje nemščine tedaj prisotno tudi med delom prebivalstva vasi Trava in Srednja vas. Glej denimo: NŠAL 10, š. 68, Draga, 1846, dopis župnika Nikolaja Brusiča ljubljanskemu knezoškofu Antonu Alojziju Wolfu z dne 3. septembra 1846. NŠAL 10, š. 69, Draga, 1890, pričevanje Janeza Zupančiča o jeziku pridig in jezikovnih razmerah v župniji v času njegovega službovanja v Dragi z dne 12. novembra 1890.

¹⁶ O naraščanju števila posameznikov, ki so bili zmožni nemščine, dovolj nedvoumno priča Jegličev tabelarični pregled jezikovnih razmer za vasi Trava in Srednja vas. NŠAL 10, š. 69, Draga, 1905, Anton Bonaventura Jeglič: »Poročilo o sedajšnjem stanju narodnosti in jezika v župniji Draga« z dne 15. decembra 1902.

¹⁷ Teritorij, ki ga je pokrivala ekspozitura na Travi, se je v glavnem ujemal s tistim, ki je pozneje spadal v okvir župnije Draga. NŠAL 10, š. 69, Draga, 1905, Anton Bonaventura Jeglič: »Poročilo o sedajšnjem stanju narodnosti in jezika v župniji Draga« z dne 15. decembra 1902. Tomšič in Ivanc, *Kočevsko okrajno glavarstvo*, str. 103–4.

govoreče prebivalstvo župnije. Znanje kranjskega oziroma slovenskega jezika je bilo, kot rečeno, namreč dovolj razširjeno tudi v krajih, kjer je sicer prevladovala kočevarska govorica, kar pa ni veljalo za znanje kočevščine v krajih, kjer se je prebivalstvo sporazumevalo v kranjskem oziroma slovenskem jeziku. Povedano drugače, skoraj vsi odrasli govorci kočevskega jezika so govorili tudi kranjsko oziroma slovensko, večina prebivalcev vasi, kjer je kot občevalni jezik prevladoval kranjski oziroma slovenski jezik, pa kočevskega jezika ni bila zmožna. Ker je prebivalstvo v stik z verskimi koncepti prihajalo domala izključno v kranjskem oziroma slovenskem jeziku, v katerem so bili tiskani tudi katekizmi in molitveniki, ki jih je lokalna duhovščina razširjala med prebivalstvo,¹⁸ imamo na predvečer obravnavanih dogodkov opraviti s situacijo, v kateri so govorci kočevščine pri molitvi in v interakciji z lokalno duhovščino običajno govorili slovensko.¹⁹

Šolski pouk je v leta 1855 ustanovljeni šoli v Dragi, kamor so bili všolani tudi otroci iz občine Trava, večinoma potekal v slovenskem in nemškem jeziku.²⁰ Dvojezičnost pouka, ki v dobi pred zaostritvijo nacionalističnih konfliktov v 80. letih 19. stoletja na lokalnem nivoju očitno ni bila predmet posebnih polemik, je na eni strani narekovala zgoraj orisana jezikovna struktura prebivalstva, po drugi strani pa je šlo pri odločitvi za dvojezični pouk tudi za povsem praktično odločitev duhovščine in učiteljstva. Če so kočevščine nevedši duhovniki in učitelji otroke iz vasi, kjer je ta v vsakdanji rabi prevladovala, želeli naučiti nemščine, so si bili namreč prisiljeni pomagati s slovenščino. Slednjo so ti otroci sicer razumeli slabo, a očitno še vedno bolje kot knjižno nemščino.²¹

¹⁸ NŠAL 10, š. 68, Draga, 1808, dopis na knezoškofijski ordinariat v Ljubljani z dne 7. januarja 1808; NŠAL 10, š. 68, Draga, 1830, koncept dopisa ljubljanskega knezoškofa Antona Alojzija Wolfa na ljubljanski gubernij z dne 7. junija 1830.; NŠAL 10, š. 68, Draga, 1834, prošnja Nikolaja Brusiča, župnika v Dragi, za pridige v kranjskem jeziku z dne 15. septembra 1834. NŠAL 10, š. 68, Draga, 1846, dopis župnika Nikolaja Brusiča ljubljanskemu knezoškofu Antonu Alojziju Wolfu z dne 3. septembra 1846. NŠAL 10, š. 69, Draga, 1890, pričevanje Janeza Zupanciča o jeziku pridig in jezikovnih razmerah v župniji v času njegovega službovanja v Dragi z dne 12. novembra 1890.

¹⁹ Ne sicer vselej. Vsaj z nekaterimi občani travljanske občine je župnijski upravitelj Kadunc občeval v nemškem jeziku, pri čemer nam ni uspelo dognati, ali se je delež oseb, ki so v interakciji z duhovnikom govorile nemško, v luči napredujoče nacionalne diferenciacije morda zlagoma zviševal. Ne zdi se namreč, da bi med letoma 1890 in 1892 v tem oziru prišlo do bistvenih sprememb. Leta 1890 Kadunc poroča, da lahko imenuje »pet ali šest« takšnih posestnikov na Travi. Leta 1892 pa med tistimi, s katerimi govori le nemško, poimensko navaja Franca in Jakoba Knausa iz Srednje vasi ter Janeza Grubarja, Janeza Muhiča, Jožefa Zvašnika in Antona Vesela s Trave. NŠAL 10, š. 69, Draga, 1890, dopis župnijskega upravitelja Franca Kadunca na dekanjski urad v Ribnici z dne 4. marca 1890. NŠAL 10, š. 69, Draga, 1892, dopis župnijskega upravitelja Franca Kadunca kanoniku Karlu Klunu z dne 15. marca 1892.

²⁰ Zagotovo je v obeh jezikih leta 1865 poučeval že prvi učitelj v Dragi Anton Vertnik. NŠAL 31, Šolstvo, š. 47, 18/1/13 Draga, poročilo ribniškega šolskega nadzorstva o razmerah v šoli v Dragi z dne 5. septembra 1865.

²¹ Do trditve o tem, da vsi otroci razumejo slovensko, ki jih srečamo pri Kaduncu, moramo biti bržkone zadržani. Še dobro desetletje po obravnavanih dogodkih se namreč srečujemo s primeri, ko so bili predšolski otroci iz dvojezičnih družin zmožni le kočevskega jezika. Poleg tega Jeglič v svojem elaboratu o nacionalnih in jezikovnih razmerah v župniji Draga povsem eksplicitno zapiše, da ti »otroci, preden začnejo hoditi v šolo, kočevsko dobro znajo in govorijo; nemškega ne znajo in skoraj nič ne razumejo; slovensko večinoma le prav malo razumejo«.

Čeprav so se jezikovne prakse skozi večji del 19. stoletja le malo spreminjale, pa to ne velja za opredelitve prebivalstva glede občevalnega jezika. Te so se pri popisih prebivalstva med letoma 1880 in 1910 občutno spremenile. Podatki o občevalnem jeziku so seveda kaj slab indikator nacionalnih lojalnosti, vendar pa so drastične spremembe, ki smo jim tekom obravnavanega obdobja priča v občini Trava, kljub temu indikativne tudi za spremembe na nacionalnem polju:

Občina; naselje	Prisotno prebivalstvo				
	Skupaj	Občevalni jezik			Tuji državljani
		nemški	slovenski	ostali	
1880					
Trava / Obergrass	705	141	530	3	n. p.
Planina / Alben	92	/	86	/	n. p.
Stari Kot / Altwinkel	173	/	170	/	n. p.
Medvedjek / Bärenheim	85	24	58	3	n. p.
Srednja vas / Mittergrass	174	65	105	/	n. p.
Trava / Obergrass	181	52	111	/	n. p.
1890					
Trava / Obergrass	788	319	418	/	n. p.
Planina / Alben	102	/	100	/	n. p.
Stari Kot / Altwinkel	178	/	172	/	n. p.
Medvedjek / Bärenheim	107	9	83	/	n. p.
Srednja vas / Mittergrass	209	149	50	/	n. p.
Trava / Obergrass	192	161	18	/	n. p.
1900					
Trava / Obergrass	678	314	279	/	n. p.
Planina / Alben	119	/	77	/	n. p.
Stari Kot / Altwinkel	174	2	163	/	n. p.
Medvedjek / Bärenheim	23	6	17	/	n. p.
Srednja vas / Mittergrass	176	138	21	/	n. p.
Trava / Obergrass	186	169	1	/	n. p.
1910					
Trava / Obergrass	680	350	289	/	41
Planina / Alben	142	8	106	/	28
Stari Kot / Altwinkel	167	1	156	/	10
Medvedjek / Bärenheim	16	3	13	/	/
Srednja vas / Mittergrass	178	166	12	/	/
Trava / Obergrass	177	172	2	/	3

Tabela 1: Občevalni jezik v občini Trava med letoma 1880 in 1910.²²

NŠAL 10, š. 69, Draga, 1892, dopis župnijskega upravitelja Franca Kadunca na dekanjski urad v Ribnici z dne 22. marca 1892. NŠAL 10, š. 69, Draga, 1892, dopis ribniškega dekana Martina Povšeta na knezoškofjski ordinariat v Ljubljani z dne 2. aprila 1892 (dokument vsebuje tudi prepis Povšetovega dopisa na okrajni šolski svet v Kočevju z dne 22. februarja 1892). NŠAL 10, š. 69, Draga, 1905, Anton Bonaventura Jeglič: »Poročilo o sedajšnjem stanju narodnosti in jezika v župniji Draga« z dne 15. decembra 1902.

²² *Special Orts-Repertorium [1880]*, str. 9–10; *Special Orts-Repertorium [1890]*, str. 11; *Leksikon občin [1900]*, str. 42; *Spezialortsrepertorium [1910]*, str. 12. Za analizo demografskih trendov v naseljih Trava, Medvedjek in Srednja vas daljši časovni perspektivi in oris razmer v naštetih krajih glej: Ferenc in Zupan, *Izjubljene* 2, str. 127–8; Ferenc in Zupan, *Izjubljene* 3, str. 96–7, 168–71.

Kot ugotavlja že Melik, je trend rasti števila posameznikov, ki so se pri popisih prebivalstva izrekli za nemški občevalni jezik, značilen tudi za preostale jezikovno mešane kraje na obrobju kočevskega jezikovnega otoka. Vendar pa je bil ta v občini Trava še posebej izrazit. Obrat standardne nemščine zvečine neveščega prebivalstva dvojezičnih vasi k nemškemu občevalnemu jeziku je bil namreč dovolj množičen, da je število oseb, ki so se izrekle za nemški občevalni jezik, pri popisu prebivalstva leta 1890 preseglo število oseb s slovenskim občevalnim jezikom v vaseh Trava in Srednja vas, od popisa leta 1900 pa tudi v celotni občini.²³

Boj za šolo na Travi

Kot rečeno, so bili pred osnovanjem šole na Travi tamkajšnji otroci všolani v Dragi, kjer je od leta 1855 delovala edina javna šola v župniji.²⁴ Težnje po lastni šoli so bile na Travi sicer prisotne že v času pred ustanovitvijo šole v Dragi in so se periodično pojavljale tudi pozneje.²⁵ Vendar pa so bile vselej neuspešne. Kljub temu da naj bi bila šola v Dragi uro hoda oddaljena od Trave in je pot otroke vodila po hribovitem terenu,²⁶ je že župnik Brusič dvomil o finančni vzdržnosti druge šole v župniji.²⁷ Temu je bržkone treba dodati tudi povsem praktične razmisleke lokalne duhovščine. Upravljanje obsežne in težko prehodne župnije je bilo težavno. Obveznosti, ki bi izhajale iz poučevanja verouka na več šolah, pa nikakor niso bile zanemarljive.²⁸ Sploh zato, ker je v župniji znaten del obravnavanega obdobja služboval le en duhovnik.²⁹ Poleg duhovščine je ustanovitvi šole na Travi vsaj v 80. letih 19. stoletja nasprotovala tudi večina krajevnega šolskega sveta.³⁰

²³ Melik, *O razvoju slovenske*, str. 211.

²⁴ Tomšič in Ivanc, *Kočevsko okrajno glavarstvo*, str. 104.

²⁵ NŠAL 10, š. 68, Draga, 1852, dopis župnika Nikolaja Brusiča na knezoškofijski ordinariat z dne 18. decembra 1852. NŠAL 31, Šolstvo, š. 47, 18/1/13 Draga, dopis Deželne vlade v Ljubljani na knezoškofijski ordinariat v Ljubljani z dne 19. avgusta 1856; NŠAL 31, Šolstvo, š. 47, 18/1/13 Draga, dopis knezoškofijskega konzistorija v Ljubljani na Deželno vlado v Ljubljani z dne 21. septembra 1856. NŠAL 31, Šolstvo, š. 47, 18/1/13 Draga, dopis Deželne vlade v Ljubljani na knezoškofijski ordinariat v Ljubljani z dne 30. junija 1858. NŠAL 31, Šolstvo, š. 47, 18/1/13 Draga, dopis knezoškofijskega konzistorija v Ljubljani na Deželno vlado v Ljubljani z dne 11. avgusta 1858. NŠAL 31, Šolstvo, š. 47, 18/1/13 Draga, dopis Deželne vlade v Ljubljani na okrajni urad v Kočevju z dne 7. septembra 1858. NŠAL 10, š. 69, Draga, 1890, dopis župnijskega upravitelja Franca Kadunca na dekanjski urad v Ribnici z dne 4. marca 1890.

²⁶ NŠAL 31, Šolstvo, š. 47, 18/1/13 Draga, dopis Deželne vlade v Ljubljani na knezoškofijski ordinariat v Ljubljani z dne 19. avgusta 1856.

²⁷ NŠAL 10, š. 68, Draga, 1852, dopis župnika Nikolaja Brusiča na knezoškofijski ordinariat z dne 18. decembra 1852.

²⁸ Ta težava je s širjenjem šolske mreže postajala le še bolj izrazita in je lokalne duhovnike dejansko izrazito obremenjevala. Glej denimo: NŠAL 10, š. 69, Draga, 1904, dopis ribniškega dekana Franca Dolinarja na knezoškofijski ordinariat z dne 16. septembra 1904.

²⁹ Po Brusičevi smrti leta 1853 je bila župnija brez kaplana do konca 60. let 19. stoletja. Kaplane nato redno srečujemo do začetka 80. let, pozneje pa ne več. *Catalogus cleri [1834–1894]*, passim.

³⁰ NŠAL 10, š. 69, Draga, 1890, dopis župnijskega upravitelja Franca Kadunca na dekanjski urad v Ribnici z dne 4. marca 1890.

Prav neuresničene želje Travljancev po lastni šoli so v 80. letih 19. stoletja v pomembni meri odprle prostor nemškim nacionalističnim aktivistom. Ni povsem jasno, kdaj je Deutscher Schulverein začel svoje aktivnosti na Travi. Župnijski upravitelj Kadunc v zvezi z ustanovitvijo zasilne šole, ki je na Travi delovala s finančno podporo omenjene organizacije, navaja dva podatka. V dopisu na dekanjski urad v Ribnici z marca 1890 poroča, da šola na Travi deluje sedem let,³¹ v avgustovskem dopisu ljubljanskemu knezoškofu Missii pa zapiše, da omenjena šola obstaja že dvanajst let.³² Kakorkoli, Schulverein je bil na Travi prisoten vsaj od sredine 80. let 19. stoletja. Poleg prispevka, s katerim je pomagal vzdrževati tamkajšnjega učitelja – sami Travljanci so morali zanj mesečno pridati 25 krajcarjev na posameznega učenca³³ – naj bi njegovi predstavniki obljubili tudi izdatno finančno pomoč za obnovo nekdanjega župnišča,³⁴ ki so ga predstavniki občine za šolsko poslopje predvideli že v svojih prošnjah za lastno šolo iz sredine 50. let 19. stoletja.³⁵

Ne zdi pa se, da bi bili odnosi med lokalnim prebivalstvom in nemškimi nacionalisti v naslednjih letih vselej ugodni. Čeprav je poročilo iz Drage, ki ga je novembra 1886 priobčil *Slovenski narod*, pisano iz izrazito slovenske nacionalistične perspektive, vendarle priča o tem, da je bila naklonjenost prebivalstva do eksponentov nemškega nacionalizma odvisna predvsem od tega, ali so slednji izpolnjevali njegova pričakovanja:

Nemški šulferajn obljubil je Travljancem, 1200 gld. takrat izplačati, kadar bodo dobili ljudsko šolo pod farovsko streho. Ker pa jim šolska oblastva iz opravičenih uzrokov šole ne dajo, jim tudi šulferajn denarja ne da, s kojim bi radi poravnali že zastareli dolg Kočevski hranilnici.

Sama mala vas Trava teh 1000 gld. ne more skupaj zbobnati, sosedje jim nečejo pomagati, in velike menične obresti in vedna pota v Kočevje, da podaljšujejo obrok menici, to prisililo jih je že do skrajnosti. Nemec bi rekel ‚bis zur Raserei‘. Udarili so namreč v svojej obupnosti po svoji lastni krvi, po apostolu nemškega šulierajna, alias učitelju za silo, katerega so itak, ker mu neso plačevali od vsakega otroka izgovorjenih mesečnih 25 sold., že popolnem izstradali in jih sedaj za te solde tožariti mora. Dne 8. t. m. prišli so v njegovo stanovanje štirje korenjaki: župan in trije pomagači – pogrebci. Pobrli so mu knjige, nakopičene od šulferajna in harmonij, njegovo lastnino, ter so vse skupaj zaprli v posebno sobo, češ, to je naše za tvoj dolg (?) ti pa idi, in pokazali so mu luknjo, skozi katero ima iti.³⁶

³¹ NŠAL 10, š. 69, Draga, 1890, dopis župnijskega upravitelja Franca Kadunca na dekanjski urad v Ribnici z dne 4. marca 1890.

³² NŠAL 10, š. 69, Draga, 1890, dopis župnijskega upravitelja Franca Kadunca ljubljanskemu knezoškofu Jakobu Missii z dne 30. avgusta 1890. Ta podatek je zelo verjetno napačen. Takšna datacija bi ustanovitev zasilne šole na Travi postavila v zadnja leta 70. let 19. stoletja, ko omenjena organizacija še ni začela delovati. V zvezi z delovanjem Schulvereina na Kranjskem in v sosednjih deželah glej: Drobesh, *Deutscher Schulverein*, str. 187–96. Rus, *Nemški Schulverein*, str. 62–73.

³³ *Slovenski narod*, 11. november 1886. NŠAL 10, š. 69, Draga, 1890, dopis župnijskega upravitelja Franca Kadunca ljubljanskemu knezoškofu Jakobu Missii z dne 30. avgusta 1890.

³⁴ *Slovenski narod*, 11. november 1886.

³⁵ NŠAL 31, Šolstvo, š. 47, 18/1/13 Draga, dopis Deželne vlade v Ljubljani na knezoškofijski ordinarij z dne 19. avgusta 1856.

³⁶ *Slovenski narod*, 11. november 1886.

Delovanje Schulvereina na Travi se s tem sicer ni končalo. Čeprav ne vemo, kako je orisani konflikt vplival na lokalne razmere in razmerja, je namreč zasilna šola v starem župnišču delovala še naprej.³⁷ Kljub mestoma ne najbolj složnim odnosom med prebivalstvom in predstavniki Schulvereina in razmeroma slabemu obisku zasilne šole na Travi navkljub – župnijski upravitelj Kadunc leta 1890 poroča, da jo poleti obiskuje med dva in štiri, pozimi pa med deset in petnajst od vsega skupaj tridesetih šoloobveznih otrok na Travi³⁸ – je slednja v očeh slovensko opredeljenega župnijskega upravitelja Kadunca in preostalih eksponentov slovenskega nacionalizma na lokalnem nivoju predstavljala nezanemarljivo grožnjo. Prav strah pred verskimi in nacionalnimi posledicami prisotnosti Schulvereina na Travi je privedel do tega, da je župnijski upravitelj Kadunc v 80. letih prekinil z odklonilnim odnosom svojih predhodnikov in se aktivno zavzel za vzpostavitev javne utrkvistične ljudske šole na Travi. Tako Kadunc:

Pred nekoliko leti so hodili Travljanci me prosti, da naj jim pomagam, da bi svojo šolo na Travi dobili in jaz sem jim v ta namen radovoljno izkaze njih šolskih otrok delal ter tudi šolo na Travi priporočal. Pa Dragarska šolska občina in po večini njeni krajni šolski svet se je temu upiral, ker na Travi ni potrebna šola ter bi potem le Dragarska šola škodo terpela. To je sprevidil tudi modri in previdni pokojni okrajni glavar Hočevnar in zato tukajšnji krajni šolski svet vedno silil, da mora z naj ostrejšimi kazni Travljance primorati, da bodo svoje otroke v Dragarsko šolo pošiljali; toda le meni kot predsedniku krajnega šolskega sveta bi se mogli Travljanci zahvaliti, da sem jih obvaroval strogih kazni in orožne sile, katera je bila že tukajšnji žandarmerijski postaji zapovedana, kar vse lahko priča gospod okrajni šolski nadzornik Komljanec. Ravno jaz sem tudi poznej gospoda Komljanca nagovarjal, da naj bi se na Travi javna šola ustanovila, da bi potem vsaj šulferajn ne bil imel toliko povoda s svojo zakotno šolo ljudi na Travi begati.³⁹

Prizadevanja Travljancev so 29. septembra 1888 končno obrodila sadove. Takrat je Travo obiskala šolska komisija, ki sta jo poleg novomeškega inženirja Volke sestavljala še c. k. vladni koncipist Karl Deperis in okrajni šolski nadzornik Josip Komljanec.⁴⁰ Poleg zastopnikov občine Trava so bili na sestanku v tamkajšnji šoli zbrani tudi veljaki iz »raznih vasi« – po pričevanju Kadunca vsega skupaj deset do petnajst oseb – prisotna pa sta bila tudi dragarski župan Pavel Turk in župnijski upravitelj Kadunc.⁴¹ Člani komisije so zbrane med drugim povprašali tudi o njihovih preferencah glede učnega jezika. Poznejše interpretacije poteka sestanka in veljavnosti sklepov se sicer razlikujejo, gotovo pa je, da se je zbrano

³⁷ NŠAL 10, š. 69, Draga, 1890, dopis župnijskega upravitelja Franca Kadunca ljubljanskemu knezoškofu Jakobu Missii z dne 30. avgusta 1890.

³⁸ NŠAL 10, š. 69, Draga, 1890, dopis župnijskega upravitelja Franca Kadunca ljubljanskemu knezoškofu Jakobu Missii z dne 30. avgusta 1890.

³⁹ NŠAL 10, š. 69, Draga, 1890, dopis župnijskega upravitelja Franca Kadunca na deka-nijski urad v Ribnici z dne 4. marca 1890.

⁴⁰ NŠAL 10, š. 69, Draga, 1890, dopis župnijskega upravitelja Franca Kadunca na deka-nijski urad v Ribnici z dne 4. marca 1890.

⁴¹ NŠAL 10, š. 69, Draga, 1890, dopis župnijskega upravitelja Franca Kadunca na deka-nijski urad v Ribnici z dne 4. marca 1890. *Slovenski narod*, 13. november 1888.

prebivalstvo opredelilo za pouk v slovenskem in nemškem jeziku. Tako Kadunc: »[ko je] politični komisar gospod Deperis Travljanec trikrat vprašal, če hočejo čisto nemško šolo, so vsi /.../ odgovorili: „Mi hočemo slovensko-nemško šolo, saj smo mi tudi Slovenci, akoravno med seboj nekoliko kočevsko govorimo“, in vsa obravnava, ki je trajala skoraj poldrugi dan, se je veršila v slovenskem jeziku.«⁴² Čeprav Kadunc v svojem opisu komisijskega ogleda tega ne omenja, se ne zdi, da bi bili člani komisije v odnosu do tega vprašanja povsem neopredeljeni. Deperis je bil očitno bolj naklonjen stališčem nemških nacionalistov, Komljanec pa jasno profiliran slovenski nacionalist.⁴³ Ob tem sta bila pri razpravi prisotna tudi oba najpomembnejša eksponenta slovenskega nacionalizma na lokalnem nivoju – župnijski upravitelj Kadunc in dragarski župan Turk. Vsekakor se zdi, da je takšna nacionalno indiferentna pozicija lokalnega prebivalstva v danem trenutku bolj ustrezala slednjim. Kot smo poskušali pokazati zgoraj, se je namreč slovenska stran zaradi spreminjajočih se razmerij moči in rasti vpliva nemškega nacionalizma v dvojezičnih vaseh konec 80. let 19. stoletja znašla v defenzivi in ji na kaj ugodnejši izplen glede učnega jezika torej ni bilo upati. Utravvistična šola je iz istih razlogov seveda precej manj ugajala eksponentom nemškega nacionalizma. Deperis je tako – tega v svojem demantiju trditev, ki so se v zvezi s tem pojavljale v slovenskem tisku, ni zanikal niti povsem jasno nemško opredeljeni predsednik okrajnega šolskega sveta v Kočevju Ludwig Thomann⁴⁴ – zbrane opomnil na gmotne implikacije odstopa od dogovora s predstavniki Schulvereina.⁴⁵ Slednji so namreč v primeru, da bi bil v novi javni šoli na Travi vpeljan izključno nemški učni jezik, obljubili izdatno finančno pomoč v vrednosti 1300 goldinarjev,⁴⁶ ki Travljancem v primeru odločitve za utravvistično šolo seveda ne bi pripadala.⁴⁷ Kljub temu da je po Turkovem pričevanju Deperis zbrane večkrat povprašal po učnem jeziku in jim ob tem pojasnil morebitne implikacije njihove odločitve, je bil odgovor vselej enak – prebivalstvo se je opredelilo za slovensko-nemški pouk.⁴⁸ Težko rečemo, v kolikšni meri je bila takšna opredelitev posledica predhodnih prizadevanj župnijskega

⁴² NŠAL 10, š. 69, Draga, 1890, dopis župnijskega upravitelja Franca Kadunca na deka-nijski urad v Ribnici z dne 4. marca 1890. Glej tudi: *Slovenski narod*, 13. november 1888.

⁴³ Na to dovolj jasno kažejo že Komljančeve intervencije v smeri slovenizacije učnega jezika v Dragi leta 1886. V zvezi z njegovim delovanjem na nacionalnem polju glej zapisnik razprave »glede odgovora na interpelacijo g. poslanca L. Svetca in tovarišev o tem, da je bil c. kr. okrajni šolski nadzornik Ivan Komljanec v Kočevji odstavljen od nadzorništva«, ki se je v Kranjskem deželnem zboru odvila 4. novembra 1890: *Obravnave [1890]*, str. 126–144b.

⁴⁴ *Slovenski narod*, 3. november 1888. V zvezi s poznejšimi intervencijami okrajnega glavarja Thomanna v prid nemškim nacionalističnim ciljem v župniji Draga glej denimo: NŠAL 10, š. 69, Draga, 1890, poročilo kanonika Karla Kluna o razmerah v Dragi z dne 10. novembra 1890. NŠAL 10, š. 69, Draga, 1890, dopis župnijskega upravitelja Franca Kadunca kanoniku Karlu Klunu z dne 11. septembra 1890.

⁴⁵ *Slovenski narod*, 22. oktober 1888; *Slovenski narod*, 3. november 1888; *Slovenski narod*, 13. november 1888.

⁴⁶ Tu sicer špekuliramo, ampak morda bi ta tri leta star dogovor lahko vsaj do neke mere pojasnil spravo med lokalnim prebivalstvom in predstavniki Schulvereina, ki je očitno sledila konfliktu iz leta 1886. *Slovenski narod*, 3. november 1888.

⁴⁷ *Slovenski narod*, 3. november 1888.

⁴⁸ *Slovenski narod*, 13. november 1888.

upravitelja Kadunca in prisotnosti posameznikov, katerih slovenska opredelitev je bila lokalnemu prebivalstvu verjetno dovolj dobro znana in katerih podpora je bila za osnovanje javne šole na Travi bodisi neobhodno potrebna bodisi zelo koristna. Pot do ustanovitve lastne šole bi bila brez podpore duhovnika in ob nasprotovanju okrajnega šolskega nadzornika Komljanca in dragarskega župana Turka bržkone precej bolj težavna.

Kakorkoli, odziv glavnih eksponentov nemškega nacionalizma na takšno nacionalno indiferentno opredelitev prebivalstva je bil hiter in učinkovit. Čez štirinajst dni so bili Travljanci poklicani v Kočevje na sestanek z notarjem in načelnikom kočevske podružnice Schulvereina Emilom Burgerjem, ki jih je, tako Kadunc, »z obljubami pregovoril, da so šli h glavarstvu svojo prejšnjo izjavo preklicat in so tam terdili velikansko neresnico, da smo jih mi drugi k prvi izjavi prisilili.«⁴⁹ Po sestanku s predstavniki Schulvereina so predstavniki vaških elit docela spremenili svoj pogled na učni jezik. Namesto dvojezičnega pouka so odtlej zahtevali izključno nemški pouk in zavračali všolanje otrok iz krajev, v katerih je prevladovalo izključno slovensko govoreče prebivalstvo.⁵⁰

Kadunčevo dopisovanje s kočevskim okrajnim glavarstvom iz jeseni 1889, s katerim smo začeli pričujočo razpravo, moramo bržkone razumeti prav v luči orisanih dogodkov. Čeprav njegova prvotna ocena o kompleksnosti jezikovnih praks in odsotnosti jasnih nacionalnih opredelitev realno stanje na jezikovnem in nacionalnem polju opiše precej bolj verno kot nacionalistične intervencije v sočasnem tisku, bi se najbrž prenačljivi, če bi v njej videli zgolj to. V primerih, ko to slovenski nacionalni stvari ni koristilo, je bil Kadunc namreč precej manj nagnjen k sodbam o nedoločljivosti nacionalne pripadnosti prebivalstva. Ne zdi se namreč, da bi kaj podobnega trdil, ko je slovensko orientirani okrajni šolski nadzornik Komljanec »ugotovil«, da je materni jezik vseh otrok v tamkajšnji šoli slovenski in med letoma 1888 in 1890 mimo poprejšnjih določb poskrbel za popolno slovenizacijo šolskega pouka v Dragi.⁵¹ Najbrž ne bi preveč zgrešili, če bi to potezo župnijskega upravitelja v prvi vrsti razumeli kot strategijo, s katero je ta želel preprečiti vpeljavo izključno nemškega učnega jezika.

Kljub (poznejšim) izjavam občinskih predstavnikov, ki so svojo odločitev za nemški učni jezik utemeljevali s sklicevanjem na praktičnost enojezičnega pouka na eni in zapostavljanjem nemštva ter strahom pred slovenizacijo na drugi strani,⁵²

⁴⁹ NŠAL 10, š. 69, Draga, 1890, dopis župnijskega upravitelja Franca Kadunca na dekanjski urad v Ribnici z dne 4. marca 1890.

⁵⁰ NŠAL 10, š. 69, Draga, 1891, zapisnik izjave podane na sestanku vladnega svetnika Josefa Merka s predstavnikoma občine Trava z dne 12. septembra 1891.

⁵¹ Glej denimo: *Obravnave [1890]*, str. 126–144b.

⁵² Ko sta se travljanski župan Josef Kordisch in občinski odbornik Karl Miklitsch 12. septembra 1891 vpričo vladnega svetnika Josefa Merka izrekala o jezikovnih in nacionalnih razmerah v župniji, sta kot poglobitvi razlog za vzpostavitev šole na Travi navajala prav domnevno željo prebivalstva po nemškem pouku, porojeno spricho slovenizacije šole v Dragi leta 1883. Iz zahtev po nemškem pouku je, kot rečeno, izhajalo tudi zavračanje všolanja otrok iz krajev, v katerih je prevladovalo slovensko govoreče prebivalstvo. Kordisch in Miklitsch sta namreč trdila, da bi bil pouk učinkovitejši, če bi šolo obiskovali le otroci s Trave in iz Srednje vasi, saj

bi bržkone lahko upravičeno domnevali, da ti pomisleki niso bili vselej v ospredju. Zdi se namreč, da so imeli tudi v tem primeru, kot že tolikokrat poprej, poglavitno vlogo pri odločitvah glede učnega jezika praktični razmisleki predstavnikov lokalnih elit – zlasti kalkulacije, povezane s stroški adaptacije starega župnišča za šolske potrebe.⁵³ Da je bilo tako, kaže zlasti dejstvo, da so Travljanzi jeseni leta 1891 zopet spremenili svoje mnenje o učnem jeziku in iz vasi še drugič pregnali učitelja, ki ga je pomagal vzdrževati Schulverein. Tako Kadunc:

Zdaj se hočejo še celo Travljanzi popolnoma od ‚schulvereina‘ ločiti in že govorijo prejšnji naj bolj zagrizeni nemčurski agitatorji, da se mora na Travi utrakvistična šola ustanoviti, ker sta tukaj oba jezika potrebna; ‚schulvereinu‘, to je dr. Burgerju in glavarju Thomannu pa nič več ne zaupajo; zato so že v jeseni Travljanzi ‚schulvereinovega‘ učitelja iz Trave zapodili in sedaj prosijo pri dežel. šolsk. svetu za javno deželsko šolo z utrakvističnem podukom.⁵⁴

Leta 1892 je bila končno sprejeta (v letih, ki so sledila, pa tudi udejanjena) odločitev o ustanovitvi samostojne ljudske šole na Travi. Ob tem je bila predvidena tudi ustanovitev šol v Starem Kotu in Črnem Potoku. V prvo so bili všolani tudi otroci iz Novega Kota v občini Draga, medtem ko so bili otroci iz Planine v občini Trava všolani v ljudsko šolo v Črnem Potoku, ki je bila v sosednji občini Draga. Pouk v obeh je potekal v slovenskem jeziku.⁵⁵ Na Travi je bilo drugače. Tamkajšnje prebivalstvo ni dobilo niti utrakvistične šole, za katero so si prizadevali eksponenti slovenskega nacionalizma, niti izključno nemške, ki so jo želeli eksponenti nemškega. Po vzoru nedavne preureditve šolskega pouka v Dragi⁵⁶ sta bili namreč v novi ljudski šoli na Travi predvideni dve ločeni vzporednici, ena s slovenskim, druga z nemškim učnim jezikom.⁵⁷ Kljub temu da se je takšna ureditev vsaj do neke mere skladala z zahtevami obeh taborov, se nacionalistični konflikti v občini tem seveda niso končali. Enako velja tudi za sam proces ukoreninjenja nacionalne ideje. Leta truda nacionalističnih aktivistov prebivalstva do leta 1892 še vedno niso prekvasila v skupnost, v kateri bi obstajal jasen in stabilen razloček med Nemci in Slovenci. Vendar pa je ta sčasoma postajal vse izrazitejši. Poleg nacionalističnega aktivizma, ki v naslednjih letih seveda ni izginil, je k nacionalni diferenciaciji prispevala tudi nova ureditev šolskega pouka. Ustroj slednjega je namreč predpostavljal, v praksi pa pomagal ustvarjati, razloček med Slovenci in Nemci. Drugače kot poprej je namreč vsaj implicitno nacionalno opredelitev narekovalo že dejstvo, da so se morali starši poslej odločiti, v katero od obeh vzporednic bodo vpisali svoje otroke. Tudi

bi pouk tako lahko potekal le v nemškem jeziku. NŠAL 10, š. 69, Draga, 1891, zapisnik izjave podane na sestanku vladnega svetnika Josefa Merka s predstavnikoma občine Trava z dne 12. septembra 1891.

⁵³ NŠAL 10, š. 69, Draga, 1890, dopis župniškega upravitelja Franca Kadunca ljubljanskemu knezoškofu Jakobu Missii z dne 30. avgusta 1890.

⁵⁴ NŠAL 10, š. 69, Draga, 1892, dopis župniškega upravitelja Franca Kadunca kanoniku Karlu Klunu z dne 15. marca 1892.

⁵⁵ *Poročilo [1892]*, str. 194.

⁵⁶ V zvezi z ureditvijo šolskega pouka v Dragi glej: Rus, *Nemški Schulverein*, str. 67.

⁵⁷ *Poročilo [1892]*, str. 194.

če svoje odločitve sami niso razumeli na ta način, je bila v očeh eksponentov obeh nacionalnih gibanj opredelitev za nemški ali slovenski pouk razumljena kot izraz lojalnosti enemu od obeh tekmujočih nacionalizmov.

Sklep

Vzorec, ki se izrisuje pred nami, kaže na izrazito praktičen odnos lokalnega prebivalstva do jezikovnega in nacionalnega vprašanja. Prve prošnje za lastno šolo vprašanja učnega jezika niti niso načenjale. Ko te niso bile uspešne in je kazalo, da bo v tem oziru v pomoč Schulverein, so se predstavniki lokalnih elit oprli nanj, se z njegovimi predstavniki sprli, se z njimi spet spravili, se naslonili na slovensko opredeljenega župnijskega upravitelja, se pri komisijemskem ogledu izrekli za pouk v obeh jezikih, si vnovič premislili in po vnovičnem dogovoru s predstavniki Schulvereina zahtevali le nemško šolo, se s predstavniki omenjene nacionalistične organizacije zopet sprli, si spet zaželeli dvojezični pouk in na koncu vendarle dobili lastno ljudsko šolo s slovensko in nemško vzporednico. Najbrž lahko brez večjih zadržkov sklenemo, da takšno nacionalno indiferentno ravnanje nikakor ne kaže na obstoj trdne nacionalne lojalnosti – sploh takšne, ki bi od prebivalstva na račun boja za nacionalno stvar terjala kakšno posebno odrekovanje. Če kaj, so predstavniki lokalnih elit nacionalno tekmo izrabljali za zasledovanje koristi lokalne skupnosti. Lokalno prebivalstvo torej ni bilo samo objekt, pač pa tudi subjekt nacionalističnih konfliktov, katerih predmet je postalo. Seveda ne želimo reči, da je prebivalstvo obravnavanega prostora živelo zunaj sočasnih idejnih tokov. Tudi nacionalno indiferentne prakse same na sebi niso nekakšen zveličaven dokaz odsotnosti nacionalnega referenčnega okvira, vsekakor pa pričajo o tem, da nacionalne lojalnosti še zdaleč niso bile edino gibalo individualnih odločitev in kolektivnih stremeljenj. Močno bi torej pretiravali, če bi trdili, da konceptov, s katerimi so operirali nacionalistični aktivisti, lokalno prebivalstvo ni poznalo ali da je na načelni ravni zavračalo nacionalizem. Prav tako ne želimo reči, da proces ukoreninjenja nacionalne ideje ni imel realnega vpliva na mišljenje in delovanje lokalnega prebivalstva. Nacionalne ločnice so v luči postopnega ukoreninjenja nacionalne ideje tudi na obravnavanem prostoru sčasoma postajale vse jasnejše in vedno manj porozne. Vendarle pa pričujoči primer jasno kaže, da instrumentalizacija nacionalne tekme lokalnemu prebivalstvu na obrobju Kočevske ni bila tuja in da še tako izdatna prizadevanja nacionalističnih aktivistov prebivalstva avtomatično ne prekvasijo v neomajne pristaše nacionalne skupnosti, ki bi ji po njihovem mnenju moralo pripadati. Proces nacionalne diferenciacije se je med dvo- ali večjezičnim prebivalstvom občine Trava odvijal počasi in je bil še v zadnjih desetletjih 19. stoletja vse prej kot zaključen.

Viri in literatura

Viri

Arhivski viri

NŠAL 10, Škofijski arhiv Ljubljana – župnije.

NŠAL 31, Šolstvo.

Časopisje

Laibacher Diöcesanblatt, 1882, 1894.

Letopis ljubljanske škofije [Catalogus cleri ...], 1834–1894.

Slovenski narod, 1886, 1888.

Sejni zapisniki in sorodno gradivo

Obravnave deželnega zbora kranjskega v Ljubljani od 14. oktobra do 25. novembra. Ljubljana: deželni odbor Kranjski, 1890.

Poročilo o delovanju kranjskega deželnega odbora za dobo od 1. januarja do konec decembra 1892. Ljubljana: deželni odbor Kranjski, 1893.

Statistične publikacije

Leksikon občin za Kranjsko. Izdelan po rezultatih popisa ljudstva dne 31. grudnia 1900. Izdala C. kr. Centralna statistična komisija. Dunaj: C. kr. Dvorna in državna tiskarna, 1906.

Special Orts-Repertorium vom Krain. Herausgegeben von der k. k. statistischen Central-Commission. = *Obširen imenik krajev na Kranjskem. Na svitlo dan po c. kr. statistični centralni komisiji*. Wien: Alfred Hölder, 1884.

Special Orts-Repertorium vom Krain. Neuarbeitung auf Grund der Ergebnisse der Volkszählung vom 31. December 1890. Herausgegeben von der k. k. statistischen Central-Commission. = *Specijalni repertorij krajev na Kranjskem. Na novo predelan po rezultatih popisa ljudstva dne 31. decembra 1890*. Na svitlo dala c. kr. centralna statistična komisija. Wien: Alfred Hölder, 1894.

Spezialortsrepertorium von Krain. bearbeitet auf Grund der Ergebnisse der Volkszählung vom 31. Dezember 1910. Herausgegeben von der Statistischen Zentralkommission. Wien: Deutschösterreichische Staatsdruckerei, 1919.

Literatura

Andoljšek, Bernard, Boji za Drago. *Koledar šolske Družbe sv. Cirila in Metoda v Ljubljani* 44, 1929, str. 54–62.

Billig, Michael, *Banal nationalism*. London; Thousand Oaks; New Delhi: Sage Publications, 1995.

Brubaker, Rogers, in Frederick Cooper, Beyond 'Identity'. *Theory and Society* 29, št. 1, 2000, str. 1–47.

Domej, Teodor: Razprava o učnem jeziku v Borovljah na Koroškem (1848–1851). *Kolektivne identitete skozi prizmo zgodovine dolgega trajanja: slovenski pogledi*, (ur. Vanja Kočever). Ljubljana, 2022, str. 463–90.

Drobesch, Werner, Deutscher Schulverein: njegova ideologija, notranja struktura in delovanje s posebnim ozirom na Slovenijo. *Zgodovinski časopis* 46, št. 2, 1992, str. 187–96.

Ferenc, Mitja in Gojko Zupan, *Izgnane kočevske vasi: nekoč so z nami živeli kočevski Nemci. Del 2: K-P*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2012.

Ferenc, Mitja in Gojko Zupan, *Izgnane kočevske vasi: nekoč so z nami živeli kočevski Nemci. Del 3: R-Ž*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2013.

- Ferenc, Mitja, *Kočevska – pusta in prazna: nemško jezikovno območje na Kočevskem po odselitvi Nemcev*. Ljubljana: Modrijan, 2005.
- Ferenc, Mitja, *Kočevska: izgubljena kulturna dediščina kočevskih Nemcev = Gottschee: das verlorene Kulturerbe der Gottscheer Deutschen*. Ljubljana: Ministrstvo za kulturo, Zavod Republike Slovenije za varstvo naravne in kulturne dediščine, 1993.
- Fox, Jon, in Cynthia Miller-Idriss, *Everyday Nationhood. Ethnicities* 8, št. 4, 2008, str. 536–63.
- Granda, Stane, *Politične razmere na Kočevskem v letu 1848. Kronika* 43, št. 3, 1995, str. 23–37.
- Golec, Boris, *Karniolizacija: stranpot v slovenski etnogenezi? Kolektivne identitete skozi prizmo zgodovine dolgega trajanja: slovenski pogledi*, (ur. Vanja Kočevcar). Ljubljana, 2022, str. 147–97.
- Hearn, Jonathan, in Marco Antonsich, *Theoretical and Methodological Considerations for the Study of Banal and Everyday Nationalism. Nations and Nationalism* 24, št. 3, 2018, str. 594–605.
- Hösler, Joachim: *Gottscheer – Geschichte, Selbstverständnis, Außenwahrnehmung. Spurensuche in der Gottschee: deutschsprachige Siedler in Slowenien*, (ur. Mitja Ferenc in Joachim Hösler). Potsdam, 2011, str. 13–39.
- Judson, Pieter M., *Guardians of the Nation: Activists on the Language Frontiers of Imperial Austria*. Cambridge (Mass.); London: Harvard University Press, 2006.
- King, Jeremy, *Budweisers into Czechs and Germans: A Local History of Bohemian Politics, 1848–1948*. Princeton, N.J. Woodstock: Princeton University Press, 2005.
- Kosi, Jernej, *Kako je nastal slovenski narod: začetki slovenskega nacionalnega gibanja v prvi polovici 19. stoletja*. Ljubljana: Sophia, 2016.
- Malešević, Siniša, *Identity as Ideology: Understanding Ethnicity and Nationalism*. Basingstoke; New York (N.Y.): Palgrave Macmillan, 2006.
- Malešević, Siniša, *Grounded Nationalisms: A Sociological Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press, 2019.
- Melik, Vasilij: *O razvoju slovenske nacionalnopolitične zavesti 1861–1918. Slovenci 1848–1918: razprave in članki*. Maribor, 2002, str. 208–21.
- Moric, Anja, *German 'Linguistic Island' or a Linguistically Mixed Region? Multilingual Practices in the Kočevska (Gottschee) Area. Traditiones* 50, št. 2, 2021, str. 123–40.
- Rus, Jože, *Nemški Schulverein in Slovenci na Kočevskem. Koledar šolske Družbe sv. Cirila in Metoda v Ljubljani* 44, 1929, str. 62–73.
- Schmidt, Vlado, *Zgodovina šolstva in pedagogike na Slovenskem I. (Od naselitve do 1805)*. Ljubljana: Delavska enotnost, 1988.
- Schmidt, Vlado, *Zgodovina šolstva in pedagogike na Slovenskem II. (1805–1848)*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1964.
- Schmidt, Vlado, *Zgodovina šolstva in pedagogike na Slovenskem III. (1848–1870)*. Ljubljana: Delavska enotnost, 1988.
- Stergar, Rok, *National Indifference in the Heyday of Nationalist Mobilization? Ljubljana Military Veterans and the Language of Command. Austrian History Yearbook* 43, 2012, str. 45–58.
- Tomšič, Štefan, in Fran Ivanc, *Kočevsko okrajno glavarstvo: zemljepisno-zgodovinski opis*. Ljubljana: okrajna učiteljska knjižnica v Kočevji, 1887.
- Trdan, Vanda, *Življenje kočevskih Nemcev med 1850 in 1918: magistrska naloga*. Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, 1999.
- Turk, Prvenka, *Šole Dragarske doline. Boj proti nemštvu za slovensko šolo v Dragi. Šolska kronika* 16, št. 1, 2007, str. 44–66.
- Zahra, Tara, *Imagined Noncommunities: National Indifference as a Category of Analysis. Slavic Review* 69, št. 1, 2010, str. 93–119.

- Zahra, Tara, *Kidnapped Souls: National Indifference and the Battle for Children in the Bohemian Lands, 1900–1948*. Ithaca; London: Cornell University Press, 2008.
- Zajc, Marko, Josip Jurčič's Tradition in Muljava: The Boundaries of Localism and Nationalism. *Prispevki za novejšo zgodovino* 53, št. 2, 2013, str. 23–36.
- Zajc, Marko: Reklama in nacionalizem. *Od prvih oglasov do interneta: k zgodovini oglaševanja na Slovenskem* (ur. Andrej Studen). Ljubljana, 2016, str. 49–58.
- Zwitter, Fran: Nemci na Slovenskem. *O slovenskem narodnem vprašanju* (ur. Vasilij Melik). Ljubljana, 1990, str. 26–42.

SUMMARY

Struggle for a School at Trava. On National Differentiation on the Outskirts of the Gottschee Region in the Last Decades of the 19th Century

Jan Bernot

Historiographical studies on the spread of nationalism and national differentiation among the bilingual populations of the Habsburg monarchy have led to a considerable number of important insights into the broader field of the history of nationalism. Although earlier generations of Slovene historians were already aware of the specificities of this area, comparatively little attention has been paid to the bilingual areas on the periphery of the Gottschee region in Slovene historiography.

In this paper we examine the role of the school struggle in the context of the process of national differentiation in the bilingual villages of the municipality of Trava (Obergrass) in the second half of the 19th century. Due to the specific situation in the parish of Draga, which Trava was part of, the bilingual population of the villages of Trava and Srednja Vas (Mittergrass) mostly spoke Gottscheer among themselves; however, they were also fluent in Slovene, which was the language of sermons, religious instruction, and prayer.

Representatives of the local population have been striving for a school at Trava since the middle of the 19th century, but were always unsuccessful. The only school in the parish was situated in the fairly distant settlement of Draga and was attended by children from Trava as well. This situation was utilized by the *Deutscher Schulverein* in the mid-1880s, whose considerable financial investment allowed for establishing a provisional school at Trava. The Schulverein's arrival led to a competition between Slovenian and German nationalists for the allegiance of the local bilingual population. The agents of German nationalism tried to persuade the population to opt for a school with German as the language of instruction, while the agents of Slovene nationalism, facing the gradual strengthening of the German nationalism in the villages of Trava and Srednja Vas, sought to establish an utraquist school.

As a result of the efforts of nationalist activists on both sides, the national idea gradually spread among the population of the bilingual villages. However, the local population was not merely an object of the nationalist struggles and a passive receptor of the ideas that the nationalist activists introduced into the local environment, but used the nationalist struggles of which they became the object to their own ends.

Although nationalist ideology was clearly not completely alien to the local population in the final decades of the 19th century, it can be concluded that we are not yet dealing with particularly stable national loyalties in the area under consideration. At least at the beginning of the 1890s, these were still highly situational.

ISSN 0350-5774

9 770350 577002

ZČ | Ljubljana | 78 | 2024 | št. 3-4 (170) | str. 263–512